

kaz tendencija u europskom javnom zdravstvu za koje je paradigma tzv. Pokret za unapređenje zdravstva. Pokret se javlja sredinom sedamdesetih godina u SAD i Kanadi, a dva su osnovna razloga koji ga iniciraju: 1) javno zdravstveni razlozi – pojava tzv. bolesti civilizacije i/ili stila života (mentalni poremećaji, profesionalne bolesti, bolesti ovisnosti) 2) društvenoekonomski razlozi – rast javnih troškova, a time i rast ekonomske moći države, pa stoga državne institucije, dakle i medicina, sve više postaju institucije državne kontrole individualnog ponašanja. Stoga je rast moći medicine i psihijatrije kao državnih institucija izložen kulturnoj kritici. Pokret težište zdravstvene politike i prakse nastoji pomaknuti od bolesti ka zdravlju, dakle više nije bolest u središtu interesa već se zdravlje uzima kao osnovni cilj i kriterij djelovanja. Pokret za unapređenje zdravlja sporo se i segmentno probija u Jugoslaviji. Preko tzv. »novih socijalnih pokreta« prisutan je u Sloveniji i djelomično u Hrvatskoj (npr. u projektu »Zdravi gradovi« uključen je i Zagreb). Međutim on nije dosegao masovnost koja bi garantirala mjerljive zdravstvene efekte. Osnovni je razlog tome što su sadržaji i aktivnosti pokreta prilagođeni vrijednosnom sistemu razvijenih zapadnoeuropskih zemalja koje su uglavnom riješile osnovne socijalne probleme te pažnju usmjeravaju prirodnoj sredini, socijalnom okruženju i ponašanju. Na kraju, u zadnjem poglavlju (Jugoslavenska zdravstvena politika u europskom kontekstu), Letica i koautori pružaju nam svoje viđenje jugoslavenske zdravstvene politike i njenog položaja u europskim okvirima, pokušavajući komparirati iskustva zdravstvene politike u Jugoslaviji i zdravstvenih politika drugih europskih država. Iako je u uvodu naglašeno da je knjiga namijenjena studentima na diplomskom i postdiplomskom studiju na Medicinskom i Stomatološkom fakultetu u Zagrebu, njome se kao zanimljivim i stručnim štivom može poslužiti svako koga zanima široka i kod nas još uvijek nedovoljno obrađivana problematika iz područja medicinske sociologije. Pritom prvenstveno mislim na studente sociologije kojima ona otvara mogućnost upoznavanja s os-

novnim problemima, i pristupima tim problemima, u medicinskoj sociologiji te kao takva može poslužiti kao putokaz u daljnjem istraživačkom radu na ovom području.

Ivan Burić

Raymond Moody, Jr.:

SVJETLOST S ONU STRANU ŽIVOTA

Prosvjeta, Zagreb 1989., str. 189

Raymond Moody je doktor filozofije, koji nakon rada u struci počinje studirati medicinu s namjerom da specijalizira područje psihijatrije. Djelo "Svjetlost s onu stranu života" nastavak je Moodyjevog djela "Život poslije života", koje se bavi istim područjem. U svojim djelima autor obrađuje tzv. fenomen "tik do smrti". Definicija tog fenomena podrazumijeva svako perceptualno iskustvo koje čovjek stječe pri susretu sa smrću. Pod susretom sa smrću misli se na doživljaj osobe koja vrlo lako može umrijeti, ali preživljava i nastavlja svoj život u tjelesnom obličju.

Nameće se pitanje zašto spomenuti fenomen toliko zanima ljude. Autorov odgovor na to podrazumijeva da čovjek cijeli svoj život "diže ograde" između pojava koje su unutar naših mentalnih granica i onih koje nisu. Fenomen "tik do smrti" izaziva nas da posumnjamo u ono što smo cijeli život učili i vjerovali, naime da iz smrti nema povratka, naročito doživljajnog povratka. Prema tome, autor smatra da čovjeka "intrigiraju" baš ta neobičnost i tajanstvenost.

Autor ovim djelom ne namjerava dokazivati da život poslije smrti zaista postoji, jer kako sam navodi, zasad se to ne može dokazati. Njegova je želja da skrene pažnju javnosti na fenomen smrti – fenomen koji je za većinu ljudi tabu. Razlog za smrt kao tabu proizlazi iz ljudskog straha od i prema smrti, a taj moment ovisi o kulturi, religiji i čovjeku samom.

Smatra se da je Moody ovim djelom stvorio paradigmu. Shvatimo li paradigmu na način Thomasa Kuhna po kojem znanstveni program nije toliko rezultat stalnog

primjenjivanja znanstvene metode na nerješive znanstvene probleme, koliko je rezultat neke originalne spoznaje koja otvara nove znanstvene vidike (uspostavljanje nove paradigme), onda bi se moglo reći da je Moody stvorio paradigmu tako da je fenomenu dao ime – "tik do smrti" (NDE – "Near Death Experiences").

Smrt je kao predmet filozofskih i religioznih rasprava kroz povijest bilo predmetom brojnih pogleda i mišljenja. Odnos prema smrti prisutan je još kod Platona, gdje on u Phaedonu na temelju svog idealizma tvrdi da je smrt razdvajanje duše od materijalnog tijela. Rano kršćanstvo tumači je kao kaznu, dok kasno kršćanstvo (Toma Akvinski) smatra da se smrću duša seli iz tijela u vječni život. Za fenomen smrti bili su zainteresirani i mnogo mlađi mislioci. Među njima je potrebno spomenuti Nietzscheovo idealističko shvaćanje smrti kao banalnosti. Nakon Moodyjevog imenovanja i bavljenja spomenutim fenomenom i mnogi drugi naučnici zainteresirali su se za NDE. Jedan od njih je dr Melvin Morse koji ga je izučavao kod djece, dakle kod osoba koje su puno manje izložene kulturnom odgoju od odraslih. To je istraživanje pokazalo da se njihovi iskazi ne razlikuju od iskaza odraslih.

Značajno je spomenuti i filozofa de Michela Grossa koji je u izučavanju fenomena "tik do smrti" uvidio da između doživljaja ljudi i filozofskih spoznaja Platona i Sokrata postoji veza. Tako na primjer Sokrat u svom "Mitu prave zemlje" kaže: "Ali oni za koje se ustanovi da su živjeli životom prave svetosti bit će oslobođeni zatočeništva na ovoj Zemlji. Oni će se uspeti u jedan čisti prostor i nastaniti se iznad Zemlje. A oni među njima koji su se dovoljno pročistili filozofijom živjet će otada bez svojih tijela, i to u jednom prostoru koji nije lako opisati."

Fenomen "tik do smrti" susrećemo u literaturi i kinematografiji gdje je, nažalost, uglavnom sveden na horor žanr.

Sadržaj knjige temelji se uglavnom na iskazima ljudi koji su preživjeli kliničku smrt i iskusili fenomen "tik do smrti". Ve-

like sličnosti u iskazivanju ljudi (pacijenta) različitog društvenog porijekla, vjere, spola i obrazovanja tim iskazima daju posebnu snagu.

Nakon prekida rada tjelesnih funkcija (disanje, rad srca) pacijent zapada u tjelesnu obamrlost. Tada ga uglavnom obuzima ugodan osjećaj mira i tišine, a neki u tom stanju mogu jasno čuti riječi osoba u njihovoj blizini. U većini slučajeva pacijenti "čuju" jaku i neugodnu buku sličnu zvonjavi. Zatim pacijenta počne obuzimati osjećaj kako ga neka nepoznata sila velikom brzinom vuče kroz mračan prostor. Najčešće su ga opisivali kao tunel, kanal, vakuum ili pećinu. Sljedeće što shvate jest da vide vlastito materijalno tijelo koje su napustili. Osjećaji koji ih pri tom obuzimaju različiti su: od užasnutosti do ravnodušnosti, pa i do panike koja ih obuzima pri želji da se vrate u svoje tijelo, a ne znaju kako to učiniti. Ubrzo postaju svjesni i ograničavajuće moći svog spiritualnog tijela. Naime, nitko ih ne vidi niti čuje. Oni lebde, a njihova im nematerijalnost omogućava svladavanje svih materijalnim prepreka (zidovi, osobe). No, neosporno je da se čovjek pri tom doživljaju osjeća potpuno usamljen. Mnogi su navodili da su u jednoj od faza takvog postojanja susreli druga spiritualna bića u svojoj blizini. Ona su im davala savjete da se vrate u svoje materijalno tijelo i nastave život jer "njihovo vrijeme još nije došlo". U mnogo slučajeva ta su bića bila već ranije umrli rođaci i prijatelji. Interesantno je i to da u takvim situacijama ispitanici nisu osjećali strah niti su imali osjećaj vremena. Jedan od zajedničkih elemenata koje ispitanici navode "susret je sa bićem sazdanim od svjetlosti". Ovisno o odgoju, vjeri i uvjerenju, ljudi u tom biću prepoznaju Krista, anđela ili nešto slično, premda autor navodi da religioznost nije nužna za doživljaj ovog fenomena. No, nakon tog doživljaja oni religiozni uglavnom tvrde da su shvatili da je u religioznosti najvažnija sposobnost voljenja, bez obzira na vjeroispovijest. Biće od svjetlosti zrači neobičnom ljubavlju i toplinom i pri tom je s njim moguća misaona komunikacija. Putem misli biće čovjeku postavlja pitanje o smislu posto-

janja i vrijednosti života koji je do tada živio. Ta se komunikacija objašnjava kao želja bića da se čovjek zamisli nad proživljenim, a to mu omogućuje retrospektiva cjelokupnog života u brzim slikama koje protječu pred njim. Moodyy pri tom dolazi do zaključka da je biće to koje kod pacijenta stvara želju za povratak u materijalno tijelo, jer "kroz retrospektivu čovjek sagleda koliko toga još mora dovršiti i uraditi". Ispitanici tvrde kako ih biće nuka da sagledaju stvari u kojima su griješili u dotadašnjem životu, te tvrde da u nastavku života nastoje više ne griješiti. Nakon toga počinje Povratak, jer pacijenti dolaze do tzv. krajnje točke koju opisuju kao gustu maglu, veliku vodu ili običnu crtu. Nakon povratka emocije su različite: tuga zbog ponovnog dolaska na "ovaj svijet", ushićenost zbog nove spoznaje ili sreće zbog povratka. Problem s kojim se pacijenti susreću jest nerazumijevanje okoline pri pokušaju da opišu proživljeno. Prirodno je da nakon takvog doživljaja mijenjaju svoj stav prema smrti. Oni više ne osjećaju strah od smrti i osjećaju se pripremljeni za novi susret s njom. Naime, nakon tog doživljaja oni stječu spoznaju o brzini kojom protječe život u kojem treba uživati u malim stvarima jer one "dolaze iz srca".

To bi bila ukratko opisana iskustva koja su ispitanici iznijeli autoru. Navodno je samo u SAD-u osam milijuna ljudi doživjelo ovaj fenomen za vrijeme kliničke smrti. Ta iskustva se nisu, nažalost, iznosila javno zbog straha od nerazumijevanja i mogućeg podsmijeha okoline.

Područje koje autor obrađuje slabo je istraženo iz više razloga. Jedan je svakako što za takvo istraživanje nema dovoljno "financijskih" interesa, a kao i mnoga istraživanja koja se duboko kose sa dosad uvriježenim naučnim objašnjenjima ne nailaze ni na podršku konzervativnih naučnih krugova. Treba navesti autorovu samokritičnost prema vlastitom djelu. On se oslanja samo na iskaze i ispovijest koje mnogi mogu smatrati izmišljotinama ili posljedicama težnji i očekivanja pojedinca u vezi sa smrću, te utjecajem nekih psihofarmaka. No, nasuprot tome, Moodyy tvrdi daje

doživljaj NDE-a intenzivniji kod osoba koje su primile manje lijekova. Neke kritike Moodyjevom istraživanju usmjerene su na to da se fenomen objasni kao duševna bolest. Autor je takve pokušaje pokušao demantirati.

Vrijednost ovog djela ako već i nije u znanstvenoj argumentaciji, onda je zacijelo u autorovoj hrabrosti da piše o jednom znanstvenom nepotvrđenom problemu i time se izloži kritikama. No, autor je mišljenja da je za ovu teoriju bilo korisno što su je skeptici napali. To mu je samo bio poticaj više da ozbiljnije radi na tom području. Kritike su bile upućene i od naučnika, ali i od svećenstva. Treba također istaknuti da je ovo djelo značajno i kao pokušaj promjene odnosa prema umjetnom održanju života. Čini se da time posredno dodirujemo i problem eutanazije koji je još uvijek sporan.

Potvrda o postojanju fenomena "tik do smrti" nedvojbeno bi izmijenila nauku u mnogim problemima. Dokaz da ljudsko tijelo može svladavati materijalne prepreke djelovanjem misli dovela bi u pitanje današnje naučne poglede na kretanje i komunikacije. Razgovor s davno umrlim osobama u nekoj drugoj dimenziji ne samo da bi bio koristan u utvrđivanju povijesnih činjenica, već i u spoznaji da postoji neki drugi univerzum osim ovog u kojem živimo.

Na kraju, treba autoru priznati hrabrost u razbijanju jednog tabua koji u svojoj nepovredivosti ide na štetu čovjeka. Za sve one zatvorena duha najbolji će biti "savjet" Khalila Gibrana:

"Ako doista želite pojmiti duh smrti, otvorite srce široko u tijelu života. Jer život i smrt jedno su, kao što su jedno rijeka i ocean."

Maja Šćepanović